

Перед кожним автором історичного роману стоїть ряд мовно-літературних завдань: художньо відтворити історичний факт, передати історично-побутовий колорит, нарешті, виробити особливу мову, яка б відображала певну історичну епоху. Серед різноманітних засобів мовної історичної стилізації значну роль відіграють художні тропи, зокрема порівняння. Здавалося б, що несуть у собі порівняння, скажімо, пожежі з пеклом, снігового хребта з безнадією, життя з каменем, дощу зі слізьми, адже це насамперед художнє бачення дійсності. Але тема твору і стилістична манера оповідача диктують свої закони у виборі тих чи інших порівнянь.

Одним із лейтмотивів художньої творчості П. Загребельного є зображення краси рідної землі, розкриття позитивних рис представників народу. Стилістика порівнянь дає змогу авторові своєрідно, оригінально передати власні почуття і переживання своїх героїв. Ось, наприклад, як у романі «Диво» професор Отава вболіває за рідний Київ, коли місто захопили фашисти: «Київ здавався... великим, безмежним цвинтарем, а храми, собори, монастирі на його задощених пагорбах стояли, мов каплиці смутку, і хрести на них — наче кістляві символи вмирання». Конкретне й абстрактне поєднуються в порівняльній сполуці, що унаочнює думку, робить її образною.

Не випадкове, очевидно, зіставлення людини з туром, коли потрібно передати такі якості, як сміливість, фізична сила, хоробрість: «Сивоокові хотілося бути дужим, як тур»; «А мені було, може, стільки, як вам, а може, менше, а то й більше, бо й ви, бач, один малий та миршавий, а другий — як молодий тур, хіба тут розбереш»; «(Князь) ламав кущі, мов дикий тур, проламувався наперед з відчайдушною силою» (Там же). Автор часто звертається до цього традиційного поетичного порівняння.

Жіноча краса, тендітність викликає у письменника інші асоціації: Шуйця — як береза, Роксолана — наче зів'яла квітка, київські красуні — мов пишні пави: «(Біле видиво) бігло легко, не торкалося землі, летіло поміж кущами, вже випурхувало на вільний простір, який білів поміж березняками, саме біле й ніжне, як береза («Диво»); «Хуррем похилила до нього (Сулеймана) голову, мов зів'ялу квітку» («Роксолана»); «Пропливали, мов пишні пави, київські красуні в паволоках, узороччі, а чи й просто в білих полотняних уборах» («Диво»).

Порівняння допомагають увиразнити й позитивну, і негативну оцінку. Емоційно-експресивний заряд несе традиційне розмовне порівняння як *чорт*, що вживається, зокрема, з позитивним оцінним змістом. Ось як, наприклад, пише П. Загребельний про ювелірного майстра, якого за здібності прозвали Золоторукий: «А сам же був талановитий, як чорт, умів, може, найбільше з усіх своїх людей» («Диво»). Виразно позитивними є порівняння як *весняна днина*, як *соколине крило*, мов *усміх*, як *молода дівоча душа*, мов *пташка в клітці*, як *пелюсток троянди* та ін.: «Не розжалобили князя ні добрі, майже дитячі очі незнайомого, світлі, як весняна днина, ні сколошканий рудуватий заріст» («Диво»); «Зате інші будівлі, викладені з сірого, як соколине крило, і з рожевого, мов усміх, каменю, врізалися в саме небо і теж, як уся гора, круглилися чудними покрівлями...» (Там же); «Брати витрусили на землю одягнену у вузький шовковий бешмет окату тоненьку черкешенку, таку ніжну, як пелюсток троянди» («Роксолана»). Негативна оцінка втілюється в порівняннях мов *скажений собака*; мов *дотики змії* та ін.: «Прибігли ще нові чауші з довгими важкими киями, і хвальковитого воїна було вбито, мов скаженого собаку» («Роксолана»); «Погляди холодні, мов дотики змії» (Там же); «Але коли Сивоок глянув на Ситника, очі в того були безбарвні, як у хижого птаха» («Диво»); «Той (пияк) ухопив чашу обіруч, припав до неї, як віл до калюжі» (Там же).

Авторська оповідь Загребельного тяжіє до лірично-філософських роздумів. Значне місце в них посідають абстрактні, багатоасоціативні порівняння, що допомагають письменникові розкрити філософську думку через суб'єктивні, оригінальні асоціації, напр.: «Та пам'ять дається людині не з першим її криком, а згодом, вона виникає в тобі, мов струс, наче вибух, і своє буття на землі ти відлічуєш з тої хвилі»; «Народжується мистецтво цілковито нове, не

схоже на будь-яке з дотихчас існуючих. Супроти важезних ідолів, гармонійних героїв — самовдоволених, буйних у своїй плотській силі богів тут виступає безплотна духовність, легка окриленість духу. Плоскі, позбавлені щонайменших натяків рельєфності постаті виформовуються, виникають із стін, мов тіні або привиди, мов згущені молитви» («Диво»). Деякі авторські порівняння не позбавлені іронічного змісту: «Старі професори ще за його (професора Шнурре) юності вчили, що між ученими має бути солідарність навіть у помилках, як між святими і жінками — в гріхах» (Там же). Та найчастіше семантика порівнянь передає ліричний настрій і світовідчуття автора, на що вказує характерне лексичне наповнення, вибір об'єктів порівнянь: «І вже не квиління було в душі золотокосого дівчати, а спів тонкий і високий, розсіяний, наче золота нитка, і світився той спів, як молода дівоча душа»; «Настася про щось розповідала, жебоніла, мов струмочок, лопотіла, мов листя під вітром»; «Спокій розвіявся, як дим, від степового багаття» («Роксолана»).

Стилістична система романів П. Загребельного побудована не на протиставленні мови автора й мови епохи, яку зображено, а навпаки, на створенні стилізованої розповіді, яка ніби зближує самого автора з героями і подіями його творів. Письменник «приспосовує» порівняння до світобачення своїх героїв, напр.: «Меланхолія султана поглибилася від споглядання залишків древнього акрополя Ліндос на другому кінці острова. Голі береги, жовтуватий дикий камінь, гавань, оточена викладеною із тесаного каменю стіною, рельєф корабля на стіні, мов високорогий турецький півмісяць» («Роксолана»). Природно, що на далекому Родосі у Сулеймана виникають асоціації з реаліями турецького життя. А ось як описує автор першу зустріч валіде, черкешенки за походженням, з майбутньою невісткою, також черкешенкою Махідеван: «її (валіде) ударило в саме серце тим поглядом, відчувала, як прокинулася в ній кров диких предків, закипіла й заграла, мов у танку кафенір, під час якого черкеси освідчуються у коханні єдино дозволеним у них способом — стрільням перед обраницею» («Роксолана»). Вперше відірвана долею від рідної домівки, Настася Лісовська згадує свій Рогатин, з його церквами, склепами: «Вкинуто її (Настю) зночі за подвійні, кути залізом двері, гриміли важкі залізні засуви на тих дверях, ніби в церковній ризниці або в багатих склепах на рогатинському ринку». Проживши багато років в султанському гаремі, Роксолана переймається думками про реалії навколишнього життя, раптом помічаючи, що у Сулеймана «ніс загострився, мов османський меч».

Стиль прози П. Загребельного можна відчутти за характерною структурою порівнянь. Своєрідністю творчого почерку письменника є ампліфікація — нанизування і градація порівнянь, напр.: «(Роксолана) дбала лише про свій розум, розбудовувала його, як міст, по якому можна перейти найширшу ріку, як мечеть, де можна мовити найсокровенніші слова, як небесне склепіння, під яким голос розлунюється аж до слуху самого Аллаха»; «(Блаж і Моргай) стояли — мов два крила свого народу, мов дві іпостасі, ніби дві гілки могутнього дерева, ніби дві половинки горіхового ядра, не розірвати, не розколоти, не розчакнути, не розрубати, — жити — то жити обом, умерти — то теж разом»; «Яничари вважалися опорою султана й імперії, а спали, мов бідні ремісники, що не мали куди йти зі своїх нужденних майстерень, ніби кожум'яки, які лягали серед чанів зі смердючими заквашеними шкурами; неначе мідники, яким і вночі снилося безугавне дзвеніння в вухах; мов вуличні голярі, що брали всього по одній акче з чоловіка; наче упосліджені вірмени, які з ночі мали топити підземні печі хамамів і так і не виходили з-під землі на світ божий; немов злиденні підмітальники базарів — ферраші, які так і спали на своїх мітлах під купами сміття» («Роксолана»). Таке нагромадження порівняльних структур формує й своєрідну ритмомелодіку індивідуальної авторської оповіді.

Поряд із широкими, розгорнутими порівняннями у П. Загребельного є й небагатослівні порівняння, стилістичний ефект яких полягає в поєднанні несподіваних понять: «(Сулейман) ще й не бачивши її (доньку), вже назвав Міхрімах, що означало: ніжна, як місяць»; «І що їй (Роксолані) тут усі? Що сам цей понурий чоловік із замотаною, мов попівське немовля, головою!»; «Смарагди зблискували у відкритих скриньках, як вовчі очі, зеленіли, як трава на могилах» («Роксолана»).

Усталені, традиційні порівняння типу *як собака, як лихий сон, мов мала дитина, мов птах, мов дерево, як камінь, мов квітка* доповнюються нетрадиційними, індивідуально-авторськими, як правило, розгорнутими: як уламок абстрактної скульптури або небачений корал, що виринув з темних океанічних глибин (про гілку дерева); мов каплиці смутку (про київські храми); мов спів (про камінь, з якого збудована церква); мов на фресці (про очі). Часто традиційні порівняння переосмислюються автором і набувають нових відтінків у творі, причому спостерігається зворотний напрямок зіставлення, наприклад, замість традиційного *вода, як дзеркало* маємо: «Дзеркала були як вода. Полиця глибинний і загадковий» («Роксолана»). Або замість усталеної сполуки *сльози, як дощ* читаємо: «Дощем, як слізьми, заливало весь видимий і невидимий світ, і душа її (Насті) вся плавала в сльозах» (Там же). Традиційне образне мислення звичайно унаочнює зображувані картини, показуючи абстрактне через конкретне. П. Загребельний користується прийомом «зворотного» порівняння, зображуючи конкретне через абстрактне: «За ними (горами) — безмежний сніговий хребет, холодний, як безнадія» (Там же).

За основу порівнянь автор бере слова, що позначають найрізноманітніші поняття: назви явищ рослинного й тваринного світу, знарядь праці й предметів побуту, зброї тощо. На рослинній семантиці, зокрема, побудовані такі розгорнуті порівняння: «(Дельфін) кликав і отих вічних галерників з голеними головами і зчорнілими, як кора на старих деревах, тілами...»; «— Валлах! приклав руки до грудей Сінам-ага. — Ця дівчина чиста, як ранкова квітка, скупана в росі». Із тваринним світом асоціюються інші картини: «(Чоловіки) їли ненаситно, навстоячки, як коні або верблюди» («Роксолана»); «...Є прут зелений, а є й сірий, а той чорний, а той червоний, і білий, і жовтий є, і є такий, як змія, а є в лусці, наче риба» («Диво»). Процеси і явища природи допомагають створити конкретно-чуттєві настроєві картини: «Без прогайки треба розправлятися тільки з ворогами. Знесена шабля має падати, як вітер»; «І тут Настася заспівала голосом високим і сумним, барабан ударив, маленька витка постать пішла колом, полинула, полетіла, мов промінь, мов сяйво, швидше, швидше» («Роксолана»). Серед традиційних порівнянь помітно вирізняються ті, що ґрунтуються на явищах національної побутової культури: «Голос у череваня був не солодковкрадливий, як настояний мед, а грізний, жирно-зневажливий, забіяцький» («Диво»); «...Може, (Хуррем) сподівалася, що розтлумачить він (вихователь) їй якесь темне місце в старовинних рукописах, викаже щедроти свого розуму, з якого, мов із глибокої криниці, питиме малий царевич» («Роксолана»).

Основою порівнянь правлять біблійні образи типу: «(Роксолана) жила тепер мов богородиця, до якої йдуть добрі волхви з дарами»; «Гурт (одалісок) розступився перед ним (Сулейманом), як Червоне море перед Мойсеєм» («Роксолана»). Особливу ритмомелодіку фрази створюють порівняльні безсполучникові конструкції: «Покинута богом і людьми — кропива край дороги, будяк з гострими колючками, ніжний звір з отруйними пазурами — (Роксолана) опинилася серед таких самих, як і вона...» (Там же).

Прозі П. Загребельного притаманний глибокий психологізм. Оригінальні, наповнені несподіваними асоціаціями порівняння органічно входять в індивідуальну авторську розповідь.